
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXI (2024), №1
s. 45-59
doi: 10.36121/nbilous.21.2024.1.045

Natalia Biłous
ORCID 0000-0002-6036-3204
(Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie)

Działalność archimandryty Innocentego Gizela w obronie praw i majątku monasteru Pieczarskiego w Kijowie

Streszczenie: W artykule przeanalizowano komplet nieznanych dotąd dokumentów archiwalnych dotyczących własności ziemskiej Ławry Kijowsko-Pieczarskiej za czasów rządów archimandryty Innocentego Gizela (1656-1683). Przechowywany w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie zbiór dokumentów z ksiąg grodzkich łuckich (zespół 25) opowiada o sporach prawnych między archimandrytą pieczarskim a kijowską szlachtą Suszczańskimi-Proskurami (egzulantami) o majątki Gródek i Obarów na Wołyniu (obecnie są to wsie w rejonie rówieńskim) w latach 1664-1672. Archimandryta i zakonnicy dołożyli wszelkich starań, aby zachować swoją rezydencję na Wołyniu, nawet wtedy, gdy szanse na to były prawie stracone. Wykorzystali wszystkie dostępne im metody walki, zatrudniając najlepszych prawników, a czasem nawet uciekając się do szantażu i zastraszania. Często dochodziło do sporów o posiadłości ziemskie z przełożonymi innych klasztorów kijowskich, ze szlachtą, której ziemie graniczyły z posiadłościami Ławry, a także z Kozakami, którzy próbowali przejąć jej majątki i zmonopolizować produkcję napojów alkoholowych, będących stałym źródłem dochodów w tamtych czasach. Jednak, ze względu na polityczną sytuację, zwłaszcza wskutek postanowień rozejmu andruszowskiego z 1667 r., wpływy i potęgę gospodarczą klasztoru Pieczarskiego na terenie prawobrzeżnej Ukrainy stopniowo słabły. Wkrótce stracił on swoje posiadłości na terenach pozostałych w Rzeczypospolitej, lecz zamiast tego otrzymywał nowe, w większej liczbie, w zamian za lojalność wobec cara moskiewskiego, na co wskazują przeanalizowane dokumenty z Rosyjskiego Głównego Archiwum Dawnych Akt w Moskwie (zespół 124). Natomiast w XVIII w. Ławra stała się największym cerkiewnym właścicielem na terenach ukraińskich, rozpoczęła się dla niej nowa era potęgi gospodarczej.

Słowa kluczowe: archimandryta Innocenty Gizel, Ławra Kijowsko-Pieczarska, szlachta, województwo wołyńskie, metropolia kijowska.

Archimandrite Innocent Gizel's Activity in Defence of the Rights and Property of the Pechersk Monastery in Kyiv

Annotation: This article analyses a set of hitherto unknown archival documents from the history of the land ownership of the Kiev-Pechersk Monastery (Lavra) during the reign of Archimandrite Innocent Gizel (1656–1683). Preserved in the Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv, a collection of documents from Lutsk grodzki books (f. 25) tells the story of legal disputes between the Pechersk archimandrite and the Kyiv nobility of the Sushchansky-Proskury (exulants) over the Grodek and Obary estates in Volyn (now these are villages in the Rivne region of the Rivne district) in 1664–1672. The archimandrite and the monks made every effort to preserve their residence in Volyn, even when the chances were almost lost. They used every method of struggle available to them, employing the best lawyers in the courts and sometimes even resorting to blackmail and intimidation. There were also frequent disputes over landed estates with the priors of other Kyiv convents, with the nobility whose lands bordered the Lavra's estates, and with the Cossacks, who tried to take over its lands and monopolise the production of alcoholic drinks, a regular source of income at the time. However, due to the political situation, especially as a result of the Andrušov truce of 1667, the influence and economic power of the Pechersk monastery in right-bank Ukraine gradually declined. He soon lost his estates in the territories remaining in the Polish-Lithuanian Commonwealth, but instead received new ones, in greater numbers, in exchange for loyalty to the Moscow Tsar, as indicated by the documents analysed from the Russian Archive of Former Acts in Moscow (f. 124). In the 18th century, he became the largest church owner in the Ukrainian territories and a new era of economic power began for him.

Keywords: archimandrite Innocent Gizel, Kyiv-Pechersk Lavra, nobility, Volyn province, Kyiv metropolis

Postać Innocentego Gizela, archimandryty klasztoru Pieczarskiego w Kijowie, wciąż jest niedostatecznie znana w historiografii. Istnieją różne wersje jego pochodzenia. Według jednej z nich urodził się on w 1600 r. w Prusach, możliwe, że nawet w Toruniu (albo w jego okolicach, gdzie mieszkało kilka rodzin o podobnym nazwisku), pochodził z rodziny protestanckiej, a w Kijowie dokonał konwersji na prawosławie¹. Wersję tę wzmacnia fakt, że na początku XVII w. w Toruniu mieszkała rodzina Alexandra Giese, który należał do elity miejskiej: był ławnikiem (1601–1602), a potem rajcą (1602–1606)². Zwolennicy drugiej wersji są zdania, że Gizel urodził się w Wilnie w rodzinie prawosławnych mieszczan i stamtąd przybył do Kijowa³. Być może przedstawiciele tej rodziny pierwotnie

¹ Н. Сумцов, *К истории южнорусской литературы, в: Иннокентий Гизель*, вып. 3, Киев 1884, s. 44; В. Горобець, Я. Стратій, *Гизель Інокентій*, в: *Кієво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.: енциклопедичне видання*, ред. В. Брюховецький, З. Хижняк, Київ 2001, s. 168–170; М. Корзо, *Інокентій (Гизель), біографія*, „Православна енциклопедія”, т. 22, Москва 2010, s. 744–749.

² K. Mikulski, *Urzędnicy miejscy Torunia. Spisy, cz. 2: 1454–1650*, Toruń 2001, s. 192.

³ Л. Довга, *Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гизеля)*, Київ–Львів 2012, s. 57; Ю. Мицик, *До біографії Інокентія Гизеля*, „Український історичний журнал”, 2017, nr 4, s. 174–176. Na wileńskie pochodzenie Gizela wskazuje jego list do cara z prośbą o wyzwolenie z niewoli jego siostrzenicy Marii Poltorackiej, urodzonej w Wilnie: *Прошение Інокентія Гизеля архимандрита Кієво-Печерської лаври, царю Федору Алексеевичу об освобождении от неволи племянницы Гизеля, взятой из Вильны в Галицкий уезд Березниковым*, Російський государ-

mieszkali w Toruniu, a następnie przenieśli się do Wilna. Zagadnienie to potrzebuje jednak dalszych badań.

W latach 1640–1642 Innocenty Gizel kierował szkołą i klasztorem Opieki Matki Boskiej w Hoszczy. W następnych latach wykładał filozofię w kolegium Kijowsko-Mohylańskim. Równoległe z karierą profesorską szybko rozwijała się jego działalność duchowna. Według danych Pawła Strojewa, Gizel w latach 1645–1646 był ihumenem diatłowieckiego klasztoru Przemienienia Pańskiego, a od 1646 do 1650 r. – klasztoru Objawienia Pańskiego (Brackiego) w Kijowie, z kolei od 1646 r. pełnił funkcję rektora kolegium Mohylańskiego. W czasie powstania kozackiego pod przywództwem Bohdana Chmielnickiego został także przełożonym monasteru św. Cyryla w Kijowie (1650–1652) oraz św. Mikołaja Pustyńskiego (1652–1656)⁴. W 1656 r. został wyświęcony na archimandrytę Ławry Pieczarskiej i pozostał nim do końca życia. Przed śmiercią przysiągł ascezę, przestrzegał rygorystycznych postów i poświęcał się modlitwie. Zmarł 18 listopada 1683 r. Pochowano go 24 lutego 1684 r. w cerkwi sobornej Zaśnięcia Najświętszej Panny Marii w Ławrze Pieczarskiej⁵.

W swojej polityce Gizel konsekwentnie bronił tradycyjnego porządkowania metropolii kijowskiej patriarsze Konstantynopola i sprzeciwiał się ingerencji rosyjskich hierarchów cerkiewnych w jej wewnętrzne sądownictwo. Odegrał ważną rolę w rozwoju Ławry Pieczarskiej i wzroście jej autorytetu jako kulturalnego centrum prawosławia. Aktywnie opiekował się drukarnią: znanych jest 77 ksiąg wydrukowanych w czasie jego rządów, w tym 2 elementarze, 11 oryginalnych tekstów teologicznych napisanych przez hierarchów metropolii kijowskiej w II poł. XVII w., 8 autorskich zbiorów kazań, 3 zbiory poezji, 4 wydania „Synopsisa”, 2 wydania „Paterikonu”, 6 małych publikacji z żywotami różnych kijowskich świętych, jedna Mineja, 4 Trebniki, 3 Psalterze, 2 Modlitewniki, 2 wydania Nowego Testamentu, 1 Apokalipsa, 9 przedruków Czasosłowu, 5 przedruków Akafistu, 13 wydań drobnej literatury liturgicznej i in.⁶ Wszystko to świadczy o wspieraniu przez Gizela życia intelektualnego w metropolii kijowskiej. On sam jest autorem podręcznika z filozofii („Opus totius philosophiae”, 1647). Znane są też jego prace z zakresu teologii moralnej, zwłaszcza „Mir z Bogom czelowieku, ili pokajanije sviatoje” (Kijów, 1669)⁷, „Nauka pro tainstwo swiatoho pokajaniia” (Kijów, 1671)⁸. Szczegółowo jego twórczość opisała Łarysa Dovga w 2012 r. w swojej pracy o sy-

---

стенный архив древних актов в Москве (dalej: РГАДА), ф. 124, оп. 3, нр 366, 367 (1680); оп. 4, нр 25 (20 V 1680). Łarysa Dovga dostarcza nowych dowodów na rzecz tej wersji w ostatnim artykule pt. „Моральне вчення Інокентія Гізеля у контексті католицької моральної теології” (w druku).

⁴ П. Строев, *Списки иерархов и настоятелей монастырей Российской церкви*, Санкт-Петербург 1877, s. 17, 21, 26.

⁵ Ф. Титов, *Императорская Киевская духовная академия: 1615–1915*, Киев 2003, s. 521; Л. Довга, *Система цінностей...*, s. 65–65.

⁶ Я.П. Запаско, Я.Д. Исасвич, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні*, кн. 1: (1574–1700), Львів 1981, s. 72–97.

⁷ Інокентій Гізель. *Мир з Богом чоловіку*, пер. Р. Кисельов, w: *Вибрані твори у 3 томах. Інокентій Гізель*, ред. Л. Довга, т. 1, кн. 1, Київ–Львів 2012, s. 55–475.

⁸ *Наука о тайне святого покаяния, w: Гізель Інокентій. Вибрані твори у 3 томах*, ред. Л. Довга, т. 1, кн. 1, Київ–Львів 2012, s. 477–542.

stemie wartości w kulturze ukraińskiej XVII wieku (na przykładzie teoretycznej spuścizny Innocentego Gizela)⁹.

Jednak prawie nieznaną pozostaje działalność gospodarcza Gizela w zakresie obrony praw i majątku klasztoru Pieczarskiego, który był właścicielem kilkunastu osad na Kijowszczyźnie. Stąd celem niniejszego artykułu jest przedstawienie tego zagadnienia. Zachowane akta z ksiąg grodzkich łuckich oraz innych źródeł wskazują na to, że archimandryta prowadził aktywną działalność w tym kierunku, toczył procesy sądowe ze szlachtą kijowską, czy z ihumenami innych kijowskich monasterów. Starając się zdobyć przychylność cara moskiewskiego Aleksego Michajłowicza, w 1658 r. pisał do niego listy na temat ucisku prawosławnych przez katolików i unitów, w których proponował przejęcie tych ziem przez carską władzę¹⁰. Jednak już 16 czerwca 1661 r. pisał do cara, skarżąc się na zniszczenia spowodowane przez poddanych carskich w posiadłościach monasteru:

„обидь и насилій нашихъ, яже ратные люди кievскіе разными времяны обители святой Печерской починили, и описати намъ невозможно. Сіе есть многимъ извѣстно, что многие преже отчины и хуторы пресвятые Богородицы отъ нихъ есть разорены, церкви разрушены, престолы опровержены. Тайны пресвятые съ сосудовъ пометаны, священники обнажены (...) а инымъ руки и ноги отсѣчены, прочіи же на смерти побиты”¹¹.

Archimandryta sumiennie dbał o materialne zaopatrzenie Ławry, na co wskazują również jego listy do cara moskiewskiego, w których skarżył się na szkody wyrządzone w czasie wojny i prosił władcę zarówno o pomoc materialną lub „wynagrodzenie” strat, jak i potwierdzenie własności nieruchomości na lewo-brzeżnej Ukrainie¹². W swoim liście do cara z dnia 25 marca 1668 r. Gizel prosił o „покровительстве им и богомольцам, равно и о пособии в бедственном их положении”¹³, zaś w korespondencji z 1 września 1668 r. skarżył się na dewasta-

⁹ Л. Довга, *Система цінностей...*, s. 65.

¹⁰ List Innocentego Gizela do cara Aleksego Michajłowicza, Ławra Pieczarska w Kijowie, 5 I 1658, РГАДА, ф. 124, оп. 1, нр 1, к. 33; druk w: *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией*, т. 4: 1657–1659, ред. Н. Костомаров, Санкт-Петербург 1863, s. 83–87.

¹¹ List Innocentego Gizela do cara Aleksego Michajłowicza, Ławra Pieczarska w Kijowie, 16 VI 1661, РГАДА, ф. 124, оп. 1, нр 11, к. 1-9; tamże, ф. 124, оп. 3, нр 119, к. 1-2; druk w: *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России...*, т. 5: 1659–1666, ред. Н. Костомаров, Санкт-Петербург 1867, s. 69–70.

¹² List Innocentego Gizela do cara Aleksego Michajłowicza, Ławra Pieczarska w Kijowie, 25 III 1668, РГАДА, ф. 124, оп. 3, нр 175; list Innocentego Gizela do cara Aleksego Michajłowicza do bojarzyna Ławrentija Afanasowicza Ordina-Naszczokina, Ławra Pieczarska w Kijowie, 25 III 1668, tamże, нр 176; List Innocentego Gizela do cara Aleksego Michajłowicza, Ławra Pieczarska w Kijowie, 16 I 1672, tamże, нр 226; List Innocentego Gizela do dumnego diaka Łariona Iwanowa, Ławra Pieczarska w Kijowie, 9 X 1679, tamże, нр 356.

¹³ List Innocentego Gizela do cara Aleksego Michajłowicza, Ławra Pieczarska w Kijowie, 25 III 1668, РГАДА, ф. 124, оп. 1, нр 58.

cję majątków klasztornych przez Kozaków hetmana Iwana Brzuchowieckiego¹⁴. 18 listopada 1668 r. Gizel napisał podziękowanie moskiewskiemu władcy za zwrot pieniędzy wydzielonych wcześniej carskim wojewodom podczas powstań kozackich¹⁵.

Po zawarciu 9 lutego 1667 r. rozejmu andruszowskiego Zadnieprze (województwo kijowskie wraz z Kijowem) znalazło się w granicach państwa moskiewskiego. Z tego powodu majątki Ławry Pieczarskiej leżące na prawym brzegu Dniepru i terenach pozostałych w granicach Rzeczypospolitej potrzebowały więcej uwagi. Zachowany w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie zbiór dokumentów z ksiąg grodzkich łuckich dokumentuje spory prawne między archimandrytą pieczarskim a kijowską szlachtą Suszczańskimi-Proskurami o majątki Gródek i Obarów na Wołyniu (obecnie to są wsie w rejonie rówieńskim obwodu rówieńskiego) w latach 1664–1672. Wiadomo, że w 1516 r. księżna Anastazja Holszańska, wdowa po byłym hetmanie wielkim litewskim Semenie Jurijowiczu Holszańskim, przekazała w swoim testamencie Gródek wraz z wioskami Obarów i Łobkowszczyzna Ławrze w Kijowie¹⁶. W Gródku założono prawosławny klasztor jako filię monasteru Pieczarskiego i od tego czasu stał się on rezydencją metropolitów kijowskich i archimandrytów pieczarskich na Wołyniu. Od poł. XVI w. dobra te wchodziły w skład powiatu łuckiego województwa wołyńskiego. Na początku XVII w. Gródek był dużą wsią, co świadczy o tym, że jej właściciele starali się o rozwój tej osady. Zgodnie z rejestrem poborowym z 1629 r. istniały tam 123 gospodarstwa domowe, w których mieszkało ponad 700 osób, a w Obarowie – 77 gospodarstw i blisko 500 osób¹⁷.

Pod koniec XVI i w XVII w. trwały spory graniczne o Gródek między Ławrą a właścicielami okolicznych wiosek. Głośne konflikty miały tu miejsce za czasów archimandryty i metropolity kijowskiego Piotra Mołyły (1627–1647). W 1629 r. Mołyła złożył pozew przeciwko wojewodzie kijowskiemu Tomaszowi Zamoyskiemu i jego żonie Katarzynie z Ostrogskich, ponieważ ich poddani naruszyli dawne gra-

---

¹⁴ Показания киево-печерского архимандрита Иннокентия Гизеля, игуменов киевских монастырей..., w: *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России...*, т. 7: 1657–1663, 1668–1669, ред. Н. Костомаров, Санкт-Петербург 1872, nr 31, s. 68–72.

¹⁵ Письма к царю киево-печерского архимандрита и игуменов с благодарностью за присланную им милостивую грамоту и за возвращение Лавре денег, данных ею взаймы царским воеводам во время казацких смут, w: tamże, nr 44, s. 119–121.

¹⁶ Tekst tego testamentu nie zachował się. Informację o nim podaje dokument wydany w Ostrogu (6 III 1516): zapis od ks. Konstantego Iwanowicza Ostrogskiego na wykonanie aktu ostatniej woli ks. Anastazji Semenowny Holszańskiej (†1516), żony księcia Semena Jurijewicza Holszańskiego, córki księcia Semena Wasylowycza Zbaraskiego (Nieświckiego). Córka Anastazji, Anna, była pierwszą żoną księcia K. I. Ostrogskiego, a jej babka, księżniczka Maria Rowieńska, była żoną księcia Semena Zbaraskiego (Nieświckiego), ojca Anastazji. Chodzi zwłaszcza o „двор свой на Воляно Городок из приселки, зъ Обаровом а зъ Лобковщиною, а ув отчизне мужа своего (тj. księcia Semena Jurijewicza Holszańskiego) у Глуской волости село одно Волницю зъ людьми”. Druk w: *Акты, относящиеся к истории Западной России...*, т. 2: 1599–1637, ред. Н. Костомаров, Санкт-Петербург 1848, s. 120, nr 97; J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 99–100.

¹⁷ Rejestr poborowy województwa wołyńskiego 1629 r., ЦДИАУК, ф. 25, оп. 1, nr 170, k. 426–426v.

nice dóbr klasztornych Gródka, Obarowa i Łobkowszczyzny, nakazali zaorać pola, zburzyć oznaczenia graniczne i ogrodzenia oraz przyłączyć te ziemie do swoich majątków rówieńskich, wyrządzając klasztorowi szkody w wysokości 20 000 zł. Sprawa została przekazana do sądu trybunalskiego¹⁸. W dniu 20 stycznia 1634 r. Trybunał rozpatrywał sprawę o nielegalne zajęcie przez podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego części gruntów należących do Gródka, stanowiącego własność klasztoru¹⁹. 22 stycznia 1638 r. sąd w Łucku rozważał spór dotyczący podziału majątku Gródek i okolicznych wsi Hrabów i Hrabowska Wólka, należących do księcia Mikołaja Czartoryskiego, oraz wsi Karajewicze będącej własnością Katarzyny Zamoyskiej²⁰. 23 maja 1643 r. Piotr Mohyla złożył pozew w sądzie trybunalskim przeciwko Janowi Zamoyskiemu, synowi byłego podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego, oskarżając go o zajęcie ziemi klasztornej w dobrach Gródek i Stawki. Ze wsi Gródek do majątku rówieńskiego Zamoyscy zagarnęli 27 włók ziemi i wiele sianokosów²¹.

W II poł. XVII i na początku XVIII w. Gródek kilkakrotnie przechodził z rąk do rąk. Walka między Ławrą a szlachtą o prawo do jego posiadania trwała przez dziesięciolecia. Ponieważ ten klasztorny majątek po 1667 r. znajdował się za granicą, archimandryta nie był już w stanie skutecznie nim zarządzać i opiekować się, zatem na korzystnych warunkach oddawał go w dzierżawę miejscowej szlachcie. Po powstaniu kozackim wielu kijowskich szlachciców pozostało egzulantami, którzy już wcześniej zmuszeni zostali do opuszczenia Kijowszczyzny i ziem, które znalazły się pod władzą Moskwy, wskutek czego wyjechali do powiatu żytomierskiego i województwa wołyńskiego – na tereny Rzeczypospolitej. Wśród zbiegłych byli Suszczańscy-Proskurowie, stara prawosławna ukraińska szlachta, która w XVI i XVII w. należała do elity urzędniczej Kijowszczyzny. Jej przedstawiciele zajmowali wysokie stanowiska w hierarchii województwa kijowskiego²², posiadali majątki w powiatach owruckim i żytomierskim, mieli także dwór w Kijowie na Podolu w pobliżu prawosławnego kościoła św. Mikołaja Dobrego, ale zostali zmuszeni do opuszczenia tych swoich posiadłości wraz z wybuchem powstania kozackiego w 1648 r.

1 maja 1664 r. archimandryta Gizel podpisał umowę o przekazanie w dzierżawę majątków gródeckich kijowskiemu podczaszemu Janowi Suszczańskiemu-Proskurze pod warunkiem, że będzie on płacić corocznie zakonnikom klasztoru

---

¹⁸ *Описание документов архива западно-русских униатских митрополитов 1470–1700*, т. 1, Санкт-Петербург 1897; Выпись из земской луцкой книги по делу киево-печерского архимандрита Петра Могилы с Екатериною Замойскою, 20 VI 1629, ЦДІАУК, Канцелярия западно-русских униатских митрополитов (dalej: ф. КМФ-32), оп. 1, nr 569.

¹⁹ *Дело о захвате подканцлером Томою Замойским части земли, принадлежащей к имению Гродку Киево-Печерского монастыря*, 20 I 1634, ЦДІАУК, ф. КМФ-32, оп. 1, nr 636.

²⁰ *Две выписи из луцких гродских книг по делу об отграничении от села Гродка, принадлежащего Киево-Печерскому монастырю*, 22 I 1638, ЦДІАУК, ф. КМФ-32, оп. 1, nr 697.

²¹ *Выпись из трибунальських книг дела о захвате церковной земли из имений Киево-Печерского монастыря Гродка и Ставка*, 23 V 1643, ЦДІАУК, ф. КМФ-32, оп. 1, nr 741.

²² *Zob. np.: H. Litwin, Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, Warszawa 2009, s. 82–86.

820 złotych i 40 korców zboża. Umowę poświadczyło w Gródku oprócz Proskury jeszcze 6 świadków-szlachciców²³. Jednak Proskura nie śpieszył się z jej wypełnieniem. 18 października 1669 r. woźny sądowy Jakub Szykowski wpisał do ksiąg grodzkich łuckich relację o tym, że 10 października mając przy sobie szlachciców Teodora Piotrowskiego i Jana Bratkowskiego, na życzenie Innocentego Gizela i całej kapituły dostarczył do Gródka list i ręczył go żonie Proskury. Stwierdzono, że małżonkowie, mieszkając przez kilka lat w tym majątku, nie płacili czynszu, nakładali na poddanych wysokie podatki, szydzili z nich, bili, okradali i byli winni zakonnikom sumę 1000 kop groszy litewskich²⁴.

2 stycznia 1670 r. podczaszy kijowski Jan Proskura protestował w łuckim sądzie grodzkim na zakonników klasztoru Pieczarskiego Ignacego Sakowicza Bułajewskiego, Ułasa Klimaszewskiego i Kornija Diakona, którzy zażądali od niego pieniędzy za arendę Gródka. Proskura podważał zasadność roszczeń, ponieważ majątek został splądrowany przez żołnierzy, a szkody oszacowano na 15 000 zł. Według niego, w grudniu 1669 r., gdy był on na sejmie w Krakowie, zakonnicy przyszedli do jego dworu i nękali na wszelkie możliwe sposoby jego żonę Helenę Ledowiczównę Proskurzynę i małego syna, co zmusiło jego najbliższych do ucieczki z zamku do folwarku. Ostatniego dnia grudnia zakonnicy ponownie wtargnęli do jego domu i zastraszyli rodzinę, używali obraźliwych słów, wywołali „tumul” i „hałas”, ponownie przestraszyli syna Proskury, co miało przyczynić się do choroby chłopca. Ponadto skonfiskowali podczaszemu gumno i inne mienie, zdjęli dzwon z kościoła, a później

„nie wiedzieć qua arte na ziemi postawić i ku górze obrócić kazali, i w ten dzwon wody nalawszy, piasku i węglów nasypawszy onych że dokoła powrozem okręcono”²⁵.

Po tych wydarzeniach żona Proskury przeżyła załamanie nerwowe, poważnie zachorowała i długo nie mogła dojść do zdrowia:

„do zameczku tamże w Grodku będącego przyszedszy samych panów protestantis słowami bardzo uszczepliwemi, które tu obreverentiam nie kładną się per inquisitionem jednak deducentur zelżyli, zesromocili, tumult uczynili i synaczka panów protestantis minorenter strachem nakarmili, od czego i dotychczas chorym zostaje, stadła i bydła protestantium iure nen victorum i owszem in pleno iure zostających na dalszy tylko contempt ich et provocando in impatentiam wyganiałi, gumno sekwestrowali i inne barzo wielkie szkody wyrządzali”²⁶.

²³ Oblata skryptu Jana Suszczańskiego-Proskury, 1 V 1664, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, нр 327, к. 638–638v.

²⁴ Relacja w sprawie listu zarucznego zakonników monasteru Pieczarskiego kijowskiego, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, нр 326, к. 654–656.

²⁵ Protestacja Jana Suszczańskiego-Proskury przeciwko zakonnikom Pieczarskiego monasteru, 1 I 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, нр 323, к. 33–34v.

²⁶ Tamże, к. 34v.

3 stycznia 1670 r. sąd grodzki łucki postanowił w sprawie między Janem Proskurą – powodem, a Ignatijem Sakowiczem i Bułajewskim, czerńcami klasztoru Pieczarskiego oraz panem Pawłem Sielawą (adwokatem) – pozwanymi, że konieczne jest stawienie się przed sądem podczas kolejnych roków woźnego Iwana Dworeckiego²⁷.

Po tych wydarzeniach Innocenty Gizel odwzajemnił pozew do sądu łuckiego grodzkiego w imieniu swoim i kapituły klasztoru Pieczarskiego przeciwko małżeństwu Proskurów: 7 stycznia woźny sądowy dostarczył do zamku, w którym mieszkał Jan Proskura i jego żona Helenia Ledowiczówna, cztery pozwy do sądu. Zainteresowanych nie zastano, ponieważ zdążyli wyjechać do Ołyki – rezydencji książąt Radziwiłłów na Wołyniu. Pierwszy pozew dotyczył naruszenia warunków kontraktu, w związku z tym, że Proskura zalegał z wypłatą 3 000 grzywien polskich monasterowi Pieczarskiemu; w drugim pozwie wspomniano dotkliwe obelgi, którymi Proskura miał znieważać posłańców archimandryty; trzeci dotyczył problemów związanych z osuszaniem stawów w Gródku i Obarowie; czwarty – dotyczył odmowy miejscowych młynarzy przekazania czerńcom domów w Gródku oraz naruszenia granic własności. Zgodnie z decyzją sądu podczasy 23 stycznia 1670 r. miał stawić się przed sądem grodzkim w Łucku²⁸.

Z kolei 10 stycznia Suszczański-Proskura, za pośrednictwem swojego prawnika Jana Hłaszczyńskiego, złożył w tym samym sądzie protestację przeciwko mnichom (Ignacemu Sakowiczowi Bułajewskiemu, Hałatowi Klimaszewskiemu, Kornilijowi Diakonowi) i archimandrycie Gizelowi, twierdząc, że zakonnicy od dawna mieli wobec niego „nieprzystojny, zły i nieuważny rankor” i wyrządzali mu wszelkiego rodzaju krzywdy. Zwłaszcza ojciec Bułajewski, który spotkałszy go na drodze, najpierw miał rozpocząć z nim łagodną rozmowę, a następnie, poprosił przechodzącego obok szlachcica Andrzeja Horajna o pomoc w niedopuszczeniu Proskury do jego majątku w Gródku. W tym samym celu podburzył chłopów z sąsiedniej wsi. W międzyczasie, według skarżącego, zakonnicy próbowali zhańbić córkę Proskury, podnosząc swoje habity i pokazując pośladki. Ponadto mnisi usunęli dzwon z dzwonnicy, zasypali go piaskiem, gałęziami, popiołem i polali wodą, nie wiadomo jednak dlaczego²⁹.

29 stycznia 1670 r. woźni Ławryn Lachowski i Aleksander Nienałtowski spisali relację, według której 20 stycznia wraz ze świadkami Janem Didkowskim i Waclawem Fontanem, w obecności sędziego Samuela Dołmata Isajkowskiego, Jana Hulewicza, urzędników ziemskich łuckich, na mocy listu królewskiego wydanego w sprawie archimandryty Gizela i kapituły monasteru Pieczarskiego, dotyczącej utrudniania przekazania wzmiankowanej nieruchomości na rzecz klasztoru, udali się do Gródka. Gdy po przybyciu na miejsce chcieli wejść do zamku, w którym przebywała tylko żona Proskury, napotkali opór strażników

²⁷ Dekret sądowy w sprawie panów Proskurów z zakonnikami monasteru Pieczarskiego kijowskiego, 3 I 1670, ЦДДАУК, ф. 25, оп. 1, № 324, k. 553–556.

²⁸ Pozew od archimandryty Innocentego Gizela po małżonków Proskurów, Ławra Pieczarska w Kijowie, 23 I 1670, ЦДДАУК, ф. 25, оп. 1, № 323, k. 80–81v.

²⁹ Protestacja panów Proskurów przeciwko zakonnikom pieczarskim, 10 I 1670, tamże, k. 89v–90v.

i uzbrojonych ludzi ze straży księcia Aleksandra Ostrogskiego, wojewodzica krakowskiego, i porucznika tejże straży Krzysztofa Laski, którzy zamknęli bramę wjazdową i nie wpuścili nieproszonych gości. Niemniej jednak wyszli do nich i zapytali o cel wizyty. Kiedy przybysze oświadczyli, że chcą zwrócić majątek monasterowi, szlachcice Waclaw Bronicki, Wojciech Serebryski, Abram Paprocki, Stephan Korczyński poinformowali ich, że podczaszy i jego żona posiadają te dobra zgodnie z przywilejem poprzedniego i obecnego króla, i oni nie pozwolą, aby te dobra zostały im odebrane³⁰. Jeszcze tego samego dnia, 29 stycznia, zakonnik Ignatij Sakowicz, w imieniu archimandryty Gizela, zaprotestował w sądzie przeciwko Proskurze, podnosząc, że majątki Gródek i Obarów od dawna należą do monasteru Pieczarskiego. Dodatkowo, według skargi zakonników, sługa Proskurów Płaszczyński napadł na nich z szablą i chciał zabić. Przetrwali tylko dzięki wstawiennictwu Matki Boskiej. A przed wyjazdem na sejm do Krakowa Proskura miał krzyżeć, że na sejmie postara się, aby król pozbawił klasztor spornych dóbr i wyprzedził zakonników:

„że sejm będę rwał, gdy mi ci czerńcy będą tutaj popasywać, jakoż i przywilej ad male narrata u JKMci uprosił i zlecił Jej Mości paniej małżonce swej aby się starała jakimżekolwiek sposobem protestantów z tych dóbr wygnać lubo o śmierć przyprowadzić”³¹.

Po przybyciu z Krakowa podczaszy sam zaczął wypędzać zakonników z majątku, grożąc im śmiercią. Tego samego dnia woźny sądowy Wawrzyniec Lachowski razem z dwoma innymi szlachcicami Waclawem Fontanem, Janem Zaborskim wpisali do ksiąg grodzkich łuckich relację o tym, że król Michał Korybut Wśniowiecki wydał na Proskurów-Suszczańskich mandat stwierdzający, że majątności Gródek i Obarów nie należą do nich a oni sami mają za cztery tygodnie stawić się przed sądem asesorskim za naruszenie warunków dzierżawy³².

Proskurowie, ignorując królewski mandat, 30 stycznia złożyli kolejny protest przeciwko zakonnikom i archimandrycie Gizelowi, skarżąc się, iż czerńcy nadal wyrządzali im krzywdę w majątkach Gródek i Obarów, a wcześniej, 18 stycznia, przybyli na zamek w Gródku, hałasowali i krzyczeli przy bramie, co przstraszyło ludzi, w tym znajdującą się w podeszłym wieku teściową podczaszego – Woroniczową, która po tym incydencie zachorowała. Inne kobiety i dzieci również były bardzo przstraszone przez „zgwalcenie pokoju pospolitego”³³. Jednak wszystkie oskarżenia ze strony Proskury trudno zweryfi-

³⁰ Relacja woźnych w sprawie zakonników monasteru Pieczarskiego o dobra Grodek i Obarów, 29 I 1670, tamże, k. 168v-172v.

³¹ Protestacja zakonników monasteru Pieczarskiego przeciwko panom Proskurom, 29 I 1670, tamże, k. 184-186v.

³² Relacja mandatu w sprawie ojców monasteru Pieczarskiego i panów Proskurów, 29 I 1670, tamże, k. 189-191v.

³³ Protestacja panów Proskurów przeciwko zakonnikom monasteru Pieczarskiego, 31 I 1670, tamże, k. 191-192v.

kować i w gruncie rzeczy brzmiały one dość kuriozalnie, przecież trudno uznać krzyki za przestępstwo, zapewne chodziło po prostu o „rozmycie” winy samego Proskury.

15 marca zakonnicy ponownie wpisali w księgi grodzkie łuckie pozew do sądu asesorskiego, szacując wysokość szkody, jaką wyrządzili Proskurowie Ławrze Pieczarskiej – 4000 zł³⁴. 29 marca zakonnik Ignatij Sakowicz w imieniu archimandryty wniósł do grodu w Łucku kolejną protestację na Proskurów oraz na ich sługi – szlachcica Krzysztofa Laska, porucznika chorągwi księcia Aleksandra Ostrońskiego, Andrzeja Trypolskiego, towarzysza chorągwi, którzy bronili wejścia do majątku Proskury, oskarżając ich o jego zagarnięcie i przywłaszczenie dochodów klasztoru. Ponadto zakonnicy podali kilka przykładów złego traktowania chłopów mieszkających w majątku tj. bicia ich i okradania³⁵.

Później 22 maja Jan Proskura złożył protestację przeciwko archimandrycie i zakonnikom pieczarskim, oskarżając ich o umyślne pobicie swoich poddanych w jego rodzinnym majątku w mieście Kornin w powiecie żytomierskim, który graniczył z będącym własnością ławry miasteczkiem Didów. Na rozkaz zakonnika Didkowskiego, administratora włości Didowskiej, poddani archimandryty Gizela wyrabali drzewa w należącej do niego puszczy, napadli na jego kornińskich chłopów, dwóch z nich zabili i ranili kilku innych, a także zabrali 18 beczek praśnego miodu z wsi Stawki, wyrządzając mu szkody oszacowane na 4000 zł³⁶. Można przypuszczyć, że suma ta zapewne nie była przypadkowa, a mogła być traktowana jako dług wobec monasteru. 24 maja 1670 r. Ignacy Sakowicz złożył do ksiąg łuckich pokwitowanie (jako przypomnienie) – skrypt Jana Proskury-Suszczańskiego z podpisami świadków, że pozostaje on winien Gizelowi i monasterowi 3200 zł, obiecując oddać te pieniądze 1 grudnia 1664 r., czego jednak nie uczynił³⁷. Następnie 9 czerwca zakonnik Manujło Żytkowski przyniósł do urzędu grodzkiego łuckiego kopię przywileju konfirmacyjnego na archimandrię pieczarską dla Gizela, wystawionego przez króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego, wydanego na sejmie elekcyjnym w 1669 r. Wszystko to miało wzmocnić pozycję prawną monasteru Pieczarskiego i jego przełożonego w konflikcie z Proskurą.

18 lipca zakonnicy monasteru Pieczarskiego, Efremit Szacki i Hałaktion Peha w imieniu Gizela i kapituły złożyli do łuckiego grodu manifestację przeciwko małżonkom Proskurom za naruszenie warunków umowy i odmowę zapłaty 3000 zł za dzierżawę Gródka i Obarowa, które zostały przyznane klasztorowi dekretem sądu ziemskiego w Łucku 6 czerwca³⁸. Ponadto 28 lipca zakonnicy zeznali

³⁴ Relacja położenia mandatu JKMci na panów Proskurów w sprawie archimandryty pieczarskiego, tamże, k. 376–378v.

³⁵ Protestacja ojców pieczarskich przeciwko panom Proskurom, 29 III 1670, tamże, k. 451v–455.

³⁶ Protestacja pana Proskury, podczaszego kijowskiego, przeciwko archimandrycie pieczarskiemu, 22 V 1670, tamże, k. 708–712.

³⁷ Oblata skryptu Jana Suszczańskiego-Proskury, 1 V 1664, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, № 327, k. 638–638v.

³⁸ Manifestacja zakonników pieczarskich przeciwko panom Proskurom, 18 VII 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, № 328, k. 107v–109.

w sądzie, że Proskurowie nie oddali zboża, gryki, grochu, żyta i siana, które mieli przekazać 25 lipca, zgodnie z umową podpisaną w 1664 r., co oznaczało, że zgodnie z prawem podlegali banicji³⁹. 6 sierpnia zakonnicy przynieśli do łuckiego grodu uniwersał króla Michała z 12 lipca 1670 r., wydany w celu bezpiecznego poruszania się czerńców klasztoru Pieczarskiego po całym terytorium Rzeczypospolitej oraz z zakazem utrudniania im przejazdu przez podczaszego kijowskiego Proskurę⁴⁰. Już kilka dni później, 11 sierpnia, szlachcic Andrzej Skoryna, występując w imieniu archimandryty Gizela, wniósł do grodu łuckiego nową protestację przeciwko małżeństwu Proskurów, oskarżając ich o to, że zaprosili cztery chorągwie dragonów pod dowództwem Samuela Dębińskiego i Seweryna Bielewicza do majątków Gródek i Obarów, aby chronić je przed zwrotem czerńcom pieczarskim. Według tej protestacji wojsko stacjonowało tam przez kilka dni, powodując ogromne szkody. Szczegółowo wymieniono w niej ile, pod przymusem, chłopci dostarczyli im kaczek, kurczaków, kielbas, słoniny, chleba, gorzałki i piwa. Zakonnicy sporządzili długi szczegółowy rejestr utraconego mienia i obliczyli straty. Ponadto narzekali na to, że gdy w lipcu podczaszy odjechał do Warszawy, z dekretu sądu ziemskiego łuckiego przypadł termin (25 lipca) oddania zboża monasterowi. O wszystkim tym zaświadczył generał województwa wołyńskiego Jan Dołmacki⁴¹.

W odpowiedzi podczaszy Proskura 16 sierpnia wniósł protestację na adwokata Gizela, Teodora Susła. Reprezentujący powoda jurysta, Jan Głowacki, pozywał tegoż oraz Ignacego Sakowicza i kilku mieszkańców wsi, którzy zbuntowali poddanych z Gródka i Obarowa. Utrzymywał on, że wzywali oni chłopów do nieposłuszeństwa wobec Proskurów i niewykonywania na ich rzecz powinności. Zamiast tego dostarczali zakonnikom z monasteru Pieczarskiego zboże, jęczmień, żyto, siano⁴². Tego samego dnia Ignacy Sakowicz złożył nowy pozew w imieniu Gizela i klasztornej kapituły przeciwko małżeństwu Proskurów w związku z tym, że dzięki swym wpływowym przyjaciółom uzyskali kasację wyroku królewskiego sądu asesorskiego w sprawie własności majątków Gródek i Obarów, to znaczy że sąd królewski nie uznał prawa Ławry do tych majątków i w rzeczywistości zakonnicy przegrali⁴³.

Dalej podczaszy Proskura działał błyskawicznie: 6 września złożył pozew w sądzie trybunalskim w Lublinie przeciwko prawnikom Teodorowi Susłowi i zakonnikowi Ignacemu Sakowiczowi, którzy reprezentowali interesy Gizela i Ławry, za buntowanie mieszkańców Gródka i Obarowa oraz wzywanie ich do nieposłuszeństwa wobec niego. Jego pomocnik Didkowski wręczył ten pozew zakonnikom

³⁹ Tamże, k. 130v-132v.

⁴⁰ Wpis uniwersału królewskiego dla zakonników Pieczarskiego monasteru, 6 VIII 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, нр 327, k. 954-956.

⁴¹ Protesatacja archimandryty pieczarskiego Gizela i kapituły tegoż monasteru przeciwko panom Proskurom, 13 VIII 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, nr 328, k. 206-210.

⁴² Protestacja pana Proskury, podczaszego kijowskiego, przeciwko Teodorowi Susłowi, 16 VIII 1670, tamże, k. 225v-227v.

⁴³ Protestacja archimandryty pieczarskiego Gizela i kapituły tegoż monasteru przeciwko panom Proskurom, 16 VIII 1670, tamże, k. 227v-229v.

w Gródku. Tego samego dnia dwa mandaty królewskie w tej sprawie przekazali zakonnikowi Akundynowi Jarockiemu oraz mandat z wezwaniem do sądu dla samego Gizela, który został oskarżony o bezprawne uzyskanie przywileju na archimandrię pieczarską od króla Michała Korybuta Wiśniowieckiego. Zarzucano mu, że ośmielił się podważyć honor i dobrą reputację Proskurów wśród szlachty, składając pozwy do łuckiego sądu grodzkiego, umniejszając ich zasługi dla Rzeczypospolitej, nazywając ich zdrajcami⁴⁴. Widać, że problem „zdrady państwa” przez długi czas niepokoił samego Proskurę, ponieważ pisał o tym później nawet w swoim testamentie, dnia 26 sierpnia 1682 r.:

„Testamentem ostatniej woli mojej rozporządzam i postanawiam, dokładając żem wiernie królom i panom moim Rzeczypospolitej służył, zdrajcą nigdy nie był, nie szukałem inszych panów, anim się garnął do inszych obcych, lejąc krew moją za dostojeństwo królów panów moich i Rzeczypospolitej”⁴⁵.

Ławra zatem ostatecznie przegrała walkę o wspomniane majątki⁴⁶. Dodajmy, że 7 maja 1672 r. Manujło Didkowski w imieniu Gizela złożył manifestację do ksiąg grodzkich łuckich, donosząc, że dwaj posłańcy archimandryty – Iwan Kosyk i Wasyl Mikitycz, wracając z listami od króla przez wołyńskie miasteczko Zviahel, własność Lubomirskich, po drodze zginęli. W lesie, w pobliżu wsi Niesołoń, zostali obrabowani i prawdopodobnie zabici, ponieważ nie wrócili do Kijowa:

„dla przysłania zakonników z kapituły monasteru Pieczarskiego z sprawami i plenipotentami tak do sądów ziemskich, grodzkich, jako też i głównych trybunalskich, należących kursorów dwóch – pierwszego Iwana Kosika, a drugiego – Wasila Mikiticza z listami swemi przy ekstrakcie paszportu JKMci do monasteru Pieczarskiego posyłałi, lecz co za przyczyna tego, że onych i dotąd stamtąd z responsami nie masz ówdzie powrotu, jeśliże żywi ci posłańcy zostają?, czyli iż nescitur, tylko to samo fertur, że jakichś zakonników za Zviahlem, majątności wielmożnych panów Lubomirskich, przeszłego Wielkiego Postu w lesie niesołońskim jadących rozgromiono”⁴⁷.

⁴⁴ Pozew do sądu trybunalskiego w Lublinie od pana Proskury na zakonników pieczarskich i pana Susła, 6 IX 1670, tamże, k. 336–340.

⁴⁵ Testament pana Jana Suszczańskiego-Proskury, 26 VIII 1682, tamże, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, № 407, k. 251v.

⁴⁶ Wieś Gródek (Horodok) po śmierci Jana Proskury (1682) niedługo pozostała w ręku jego żony, następnie przeszła w posiadanie oboźnego koronnego Jerzego Aleksandra Lubomirskiego, a w 1730 r. zgodnie z dekretem Trybunału lubelskiego dostała się pod jurysdykcję biskupa unickiego Atanazego Szeptyckiego. W 1740 r. Szeptycki zbudował tam murowaną cerkiew św. Mikołaja w stylu barokowym. Świątynia została ozdobiona ciekawym pod względem artystycznym ikonostasem, malowidłami w stylu ukraińskim, a także bogato wyposażona w artefakty cerkiewne, księgi liturgiczne i dzwony – prawdziwe arcydzieła sztuki ludwisarskiej autorstwa lwowskich rzemieślników. Dwupoziomowa drewniana dzwonnica została zbudowana przy kościele w 1772 r., zaś odrestaurowana w 1883 r. Obecnie we wsi działa monaster św. Mikołaja – żeński klasztor prawosławny, podlegający jurysdykcji eparchii rówieńskiej Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego. Zob.: <https://esu.com.ua/article-31461> (dostęp: 12.04.2024).

⁴⁷ Manifestacja od archimandryty pieczarskiego Gizela w pewnej sprawie, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1,

Nie wiadomo, czy zniknięcie posłańców Gizela było związane z działaniami Proskury, czy też stali się oni ofiarami zwykłych bandytów.

Innocenty Gizel przez swoich prawników toczył spory także z innymi szlachcicami. Elżbieta z Grabowa Janowa Nehrebecka, żona byłego wojskiego żytomierskiego, 16 sierpnia 1670 r. podała do wpisania do łuckiego grodu dokument informujący o infamii dla kapituły pieczarskiej kijowskiej, otrzymany w sądzie trybunalskim w Lublinie. Przyczyną konfliktu było to, że 11 lipca 1653 r. na rozkaz archimandryty jego słudzy najechali na jej dwór w majątności Zabielocze i Nehrebków, pobili i zranili jej poddanych⁴⁸. 18 sierpnia 1670 r., w imieniu archimandryty Gizela, woźny województwa wołyńskiego Aleksander Nienaltowski zeznał przed sądem grodzkim łuckim, że 22 lipca 1670 r. na rozkaz tegoż zaniósł pozew do gospody Aleksandra Żabokrzyckiego, cześnika braclawskiego, i Elżbiety z Grabowa Janowej Nehrebeckiej. Dotyczył on skasowania wyroku trybunalskiego w sprawie o zabranie i grabież jej rzeczy w 1653 r. Według zeznania archimandryty, pani Nehrebecka otrzymała wcześniej w Lublinie pieniężną rekompensatę w tej sprawie⁴⁹. 28 maja 1672 r. archimandryta Gizel złożył pozew do sądu ziemskiego łuckiego przeciwko Stanisławowi Izdebskiemu, żądając od niego odszkodowania za grabież konia, wycenionego na 120 złotych, u poddanego ze wsi Obarów – Kuźmy Sahajka⁵⁰.

Po nieudanych zabiegach o zachowanie majątków na Wołyniu Gizel musiał dostosować się do nowych realiów politycznych, panujących zarówno w Rzeczypospolitej, jak i w Moskwie, a w tym kontekście sytuacji Ławry Pieczarskiej i samego archimandryty. We wrześniu 1676 r. zabiegając o przychylność nowego cara moskiewskiego Fiodora III Romanowa, Gizel przesyłał swoje gratulacje w związku z jego koronacją i wysłał nawet do Moskwy portret cara⁵¹. 1 marca 1679 r. prosił moskiewskiego władcę o wydanie gramoty, żeby jego „ludzi ratni” (tzn. wojskowi) nie wstępowali w monasterskie majątki, rybne łowiska, sianokosy i lasy bartne⁵². 30 listopada 1679 r. napisał list do cara, prosząc o ochronę przed królem polskim Janem III Sobieskim, który rozesłał uniwersały zapraszające prawosławnych do Lublina na rozmowy z unitami⁵³. Chociaż Gizel nie przebywał na terytorium Rzeczypospolitej widać, że ten fakt wywołał u niego oburzenie. W 1680 r. archimandryta

---

nr 335, k. 603.

⁴⁸ Wpis glejtu JKMcI na infamię pani Elżbiety Nehrebeckiej, 16 VIII 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, nr 327, k. 988–989.

⁴⁹ Położenie pozwu w sprawie archimandryty Gizela na pana Żabokrickiego i panią Nehrebecką, 17 VIII 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, nr 328, k. 238–239v.

⁵⁰ Położenie pozwu od archimandryty Gizela i zakonników monasteru Pieczarskiego na pana Stanisława Izdebskiego, 28 V 1670, ЦДІАУК, ф. 25, оп. 1, nr 335, k. 751–752.

⁵¹ List Innocentego Gizela do cara Fiodora Aleksejewicza z gratulacjami, Ławra Pieczarska w Kijowie, 5 IX 1576, РГАДА, ф. 124, оп. 1, nr 14, k. 1–4; *Дело о присылке в Москву архимандритом Киево-Печорского монастыря Иннокентием Гизелем портрета царя Михаила Федоровича*, РГАДА, ф. 124, оп. 5, nr 99, k. 1–6.

⁵² *Дело по челобитью киево-печерского архимандрита Иннокентия Гизеля...*, 1 III 1679, tamże, ф. 124, оп. 1, nr 6, k. 115.

⁵³ List Innocentego Gizela do cara Fiodora Aleksejewicza, Ławra Pieczarska w Kijowie, 30 XI 1679, РГАДА, ф. 124, оп. 1, nr 31, k. 1–8, 118v.

w swoim kolejnym liście do cara zwracał się z prośbą o zrekompensowanie Ławrze straconych majątków na prawobrzeżnej Ukrainie⁵⁴. W rezultacie car dał mu gramoty na dwa męskie monastero usytuowane w okolicach Brińska: Swiński Uspeński (Zaśnięcia Matki Boskiej) we wsi Suponiewo i Trubczewski Spaso-Czołński w pobliżu wsi Kwietuń. W kolejnym liście z 19 listopada 1680 r. dostojnik prosił cara o przekazanie mu wszystkich majątków tych dwóch monasterów i zwolnienie poddanych chłopów z tych majątności od podatków i powinności⁵⁵.

Przeanalizowany epizod z historii własności ziemskiej Ławry Kijowsko-Pieczarskiej jest bardzo charakterystyczny: pokazuje, że podczas kadencji archimandryty Innocentego Gizela mnisi dołożyli wszelkich starań, aby zachować swoje posiadłości ziemskie i zasoby na Wołyniu, nawet gdy szanse na to – z powodu zmian granic Rzeczypospolitej i Moskwy – wydawały się niewielkie. W latach 60. XVII w. często dochodziło również do sporów o posiadłości ziemskie Ławry z przełożonymi innych klasztorów kijowskich, ze szlachtą, a także z Kozakami, którzy próbowali przejąć jej dobra.

Archimandryta Gizel i zakonnicy starali się wykorzystywać wszelkie dostępne metody sądowe, czasem uciekając się także do szantażu i zastraszania. Niemniej ze względu na sytuację polityczną i zmiany granic państwowych wpływy i potęga gospodarcza Ławry na terenie prawobrzeżnej Ukrainy stopniowo zmniejszały się. O ile w 1646 r., to znaczy pod koniec życia metropolity kijowskiego i jednocześnie archimandryty pieczarskiego Piotra Mohyły, Ławra pozostawała właścicielem czterech miasteczek (Radomyśl, Didów, Browary, Wasilków), dwu slobód oraz 38 wsi⁵⁶, to za czasów rządów Innocentego Gizela jej majątek skurczył się o większość ziem leżących na Prawobrzeżu (po rozejmie andruszowskim z 1667 r.). Ławra otrzymywała nowe majątki, nawet w większej liczbie, w zamian za lojalność wobec cara moskiewskiego. W XVIII w. stała się największym cerkiewnym właścicielem na terenach ukraińskich. W ten sposób zaczął się okres nowej prosperity w dziejach tego monasteru. Pobieźna analiza jego osiemnastowiecznej dokumentacji daje podstawy do stwierdzenia, że oprócz funkcji religijno-kulturowych i edukacyjnych stała się ona dużą organizacją ekonomiczną, zdolną do osiągnięcia znacznych zysków.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Archival sources:

Tsentrálny deržavnyj istoryčnyj archiw Ukrainy, m. Kyjiv:

f. 25, op. 1, nr: 170, 323, 324, 326, 327, 328, 335, 407

f. КМФ-32, op. 1, nr: 569, 636, 697, 741, 761

⁵⁴ Челобитная киево-печерского архимандрита Иннокентия Гизеля царю Федору Алексеевичу о подтверждении прав и привелегий Лавры и дарования ей маетностей в вознаграждение за монастырские владения, находящиеся под властью Польши, 1680, РГАДА, ф. 124, оп. 3, nr 392, к. 1-2.

⁵⁵ Приезд в Москву Киево-Печерской лавры проповедника иеромонаха Иоанна Максимовича..., 19 XI 1680, РГАДА, ф. 124, оп. 1, nr 31, к. 123.

⁵⁶ Список имений Киево-Печерского монастыря, ЦДІАУК, ф. КМФ-32, оп. 1, nr 761, к. 1-2.

Rossiysky gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov v Moskvie:

- f. 124, op. 1, nr: 1, 6, 11, 14, 31, 58
f. 124, op. 3, nr: 119, 175, 176, 226, 356, 366, 367, 392
f. 124, op. 4, nr: 25
f. 124, op. 5, nr 99

Printed sources:

- Akty, otnosiashijesia k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiiy*, t. 2: 1599–1637, ed. N. Kostomarov, Sankt-Peterburg 1848.
Akty, otnosiashijesia k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiiy, t. 4: 1657–1659, ed. N. Kostomarov, Sankt-Peterburg 1863.
Akty, otnosiashijesia k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiiy, t. 5: 1659–1665, ed. N. Kostomarov, Sankt-Peterburg 1867.
Akty, otnosiashijesia k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoy komissiiy, t. 7: 1657–1663, 1668–1669, ed. N. Kostomarov, Sankt-Peterburg 1872.
Inokentij Gizel. Mir z bogom czoloviku, transl. R. Kisielov, in: *Vybrani tvory u 3 tomach*, ed. Ł. Dovga, t. 1, kn. 1, Kyiv–Lviv 2012, pp. 55–475.
Nauka o tajnie sviatogo pokajania, in: *Gizel Inokentij. Vybrani tvory u 3 tomach*, ed. Ł. Dovga, t. 1, kn. 1, Kyiv–Lviv 2012, pp. 477–542.
Zapasko J.P., Isajevich J.D., *Pamiatki knyzhkovogo mystectva. Katalog starodrukiv, vydanykh na Ukrainie*, kn. 1: (1574–1700), Lviv 1981.

Studies:

- Dovga Ł., *Systema cinnostej v ukraińskij kulturi XVII stolittia (na prykladi teoretychnoji spadshchyny Inokentija Gizela)*, Kyiv–Lviv 2012.
Korzo M., *Innoketij (Gizel), biografiia*, in: *Pravoslavnaja encyklopediia*, t. 22, Moskva 2010, pp. 744–747.
Gorobec V., Stratij J. *Gizel Inokentij*, in: *Kyjevo-Mohylanska akademiia v imenach XVII–XVIII st.: encyklopedyčne vydannia*, eds. V. Bruchoviecki, Z. Chyżhniak, Kyiv 2001, pp. 168–170.
Litwin H., *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648*, Warszawa 2009.
Mikulski K., *Urządnicy miejscy Torunia. Spisy*, cz. 2: 1454–1650, Toruń 2001.
Mycyk J., *Do biografii Inokentija Gizela, „Ukraiński historyczny zhumal”*, 2017, no 4, pp. 174–176.
Strojev P., *Spiski ijerarchov i nastoiatelej Rossijskoj cerkvi*, Sankt-Peterburg 1877.
Sumcov N., *K istorii juzhnorusskoy literatury*, w: *Innokentij Gizel*, vyp. 3, Kiev 1884.
Titov F., *Imperatorskaja Kijevskaja duchovnaja akademiia: 1615–1915*, Kiev 2003.
Wolff J., *Kniaziovie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895.

Netography:

<https://esu.com.ua/article-31461>

